

СА СРПСКОМ ВЛАДОМ И ВОЈСКОМ
ОД НИША ДО КРФА 1915–1916
француска сведочанства

AVEC LE GOUVERNEMENT ET L'ARMÉE SERBE
DE NICH À CORFOU 1915-1916
témoignages français

Е Д И Ц И Ј А
СРБИЈА 1914–1918

Уредник
Зоран Колунџија

Превеле са француској
Кристина Копрившек
Гордана Писар

Edition bilingue franco-serbe
Двојезично француско-српско издање

Copyright © ИК Прометеј, Нови Сад, 2016.

La publication de cet ouvrage bénéficie du Fonds “Danilo Kiš” de
l’Institut français de Serbie

Објављивање ове књиге помогао је Француски институт у Србији, у
оквиру програма за подршку издавачима „Данило Киш“

Издавање *Едиције Србија 1914–1918* подржали су
Министарство културе и информисања Владе Републике Србије и
Град Нови Сад – Градска управа за културу

СА СРПСКОМ ВЛАДОМ И
ВОЈСКОМ ОД НИША ДО
КРФА 1915–1916
ФРАНЦУСКА СВЕДОЧАНСТВА

(Огист Боп, Пјер-Виктор Фурније, Анри Барби,
Раул Лабри, Луј Томсон, Марсел Динан,
Лисијен Пиарон де Мондезир, Емил Вита)

Уредио и приредио
СТАНИСЛАВ СРЕТЕНОВИЋ

AVEC LE GOUVERNEMENT
ET L'ARMÉE SERBE DE NICH
À CORFOU 1915-1916
TÉMOIGNAGES FRANÇAIS

(Auguste Boppe, Pierre-Victor Fournier, Henry Barby,
Raoul Labry, Louis Thomson, Marcel Dunan,
Lucien Piarron de Mondésir, Emile Vitta)

Édité et établi par
STANISLAV SRETENOVIC

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

ИНСТИТУТ ЗА САВРЕМЕНУ
ИСТОРИЈУ
Београд

РТС

РАДИО-ТЕЛЕВИЗИЈА
СРБИЈЕ
Београд

СА СРПСКОМ ВЛАДОМ И ВОЈСКОМ
ОД НИША ДО КРФА 1915–1916
француска сведочанства

(Огист Боп, Пјер-Виктор Фурније, Анри Барби,
Раул Лабри, Луј Томсон, Марсел Динан,
Лисијен Пиарон де Мондезир, Емил Вита)

УВОД

Повлачење Срба пред армијама Централних сила ка обалама Јадранског мора, од октобра 1915. до фебруара 1916, било је изузетан, спектакуларан и драматичан догађај у очима како српских, тако и страних савременика. Међу странцима, војницима и цивилима, пореклом из савезничких и неутралних земаља¹, који су се повлачили заједно са Србима, било је и неколико стотина Француза, значајних моралних и материјалних подржавалаца Срба. Више од десетине тих Француза написало је сведочанства о овом догађају који је оставио дубоког трага у њиховом духу². Французи који су за собом оставили та сведочанства, били су прилично хетерогени према генерацијској, образовној и професионалној припадности: било је међу њима дипломата, војника, лекара, новинара као и хуманитараца и филантропа.

Њихова имена су: Огист Боп³ (1862–1921), опуномоћени министар Републике Француске на двору краља Србије од 1914. до 1917; пуковник Пјер-Виктор Фурније⁴ (1867–1945), француски војни аташе у Србији и Црној Гори од 1912. до 1917; Раул Лабри⁵ (1880–1950), административни официр француске војне медицинске мисије у Србији 1915/16. године; Луј-Леополд Томсон⁶, лекар-мајор, члан француске војне медицинске мисије у Србији; Марсел Динан⁷ (1885–1978), изасланик министарства спољних послова у посланству Француске у Србији 1915; Анри Барби⁸ (1876–1935), новинар париског листа *Journal* који је писао о српској војсци још од Балканских ратова, и Камииј Фери-Пизани,

ратни дописник часописа *Lecture pour tous*, веома популарне публикације издавачке куће Ашет⁹ (*Hachette*). Други француски сведоци само су делимично учествовали у српском повлачењу, на једној деоници, попут Емила Вите (1866–1954), генералног представника Националне асоцијације ратне сирочади основане 1914. у Етртау у Нормандији, или су били блиско повезани као актери и посматрачи у различитим тренуцима и на различитим местима попут генерала Лисијена Пиарон де Мондезира¹⁰ (1857–1943), шефа мисије за реорганизацију српске војске, потпуковника Луја Рипер д’Алозијеа¹¹ или капетана Уданка¹², официра Зуава у француској Источној армији у Солуну.

После покретања офанзиве Централних сила против Србије 6. октобра 1915. Французи су се повукли у две групе пратећи Србе ка југу, ка косовској равници. Они који су се налазили у Београду и на северу Србије (Томсон је кренуо из Шапца 17. октобра) пратили су долину Ибра преко Рашке и Косовске Митровице до Приштине, затим наставили до Призрена. Друга група, са Бопом и савезничким дипломатама, кренувши из Ниша дошла је до Ибарске долине и пратила краља, регента и српску владу да би стигла, преко Липљана, у Призрен. У Призрену, по наређењу српске владе да се повлачење настави ка мору, поделили су се у три групе. Прва група је прешла црногорске планине и стигла у Скадар преко Ђаковице, Пећи, Андријевице и Подгорице. Њу су чинили опуномоћени министар Огист Боп са особљем посланства Француске и опуномоћени министри Русије, Велике Британије и Италије. Њих су са неколико дана размака пратили Раул Лабри (Лабри је кренуо 2. новембра из Краљева), особље Француско-српске банке и њен генерални директор, Робер Навил, као и највећи део здравствене мисије и француска колонија из борских рудника. Друга група је прешла преко планина Северне Албаније и стигла у Скадар преко Спаса и Пуке. Њу је предводио пуковник Фурније, а чинили су је новинар Барби, још 227 особа од којих 125 официра и људи из

авијатичарске ескадриле, 94 аутомеханичара, 5 телеграфиста радиотелеграфа и 3 морнара¹³. Трећа група, коју су чинили дипломате и војници, међу којима барон де Витрол и Марсел Динан, прешла је планине Источне Албаније и стигла у Битољ преко Љум Куле, Пишкопеје, Дебра и Охрида. Из Битоља су наставили кретање са конзулом у том граду Жилом д'Берн Лагардом и стигли у Солун.

Српско повлачење¹⁴ у ком су Французи и други савезници учествовали, имало је неколико етапа од којих су две карактеристичне. Док су боравили на територији Србије, повлачење се одвијало под окриљем и уз гаранције српске владе. Оног тренутка када је територија Србије напуштена, повлачење је постало савезнички проблем, а учесници у повлачењу, укључујући и опуномоћеног министра Бопа, изгубили су утицај на даљи ток догађаја. Од тог тренутка, савезници су о судбини Срба одлучивали на највишем нивоу између Париза, Петрограда, Лондона и Рима.

Француска сведочанства и њихови српски преводи: контексти и функције

Француска сведочанства о повлачењу из Србије објављена су углавном док је рат још трајао. Она су се обрађала француским читаоцима и имала су пропагандни аспект којим се желело објаснити Французима зашто је Француска подржавала свог малог српског савезника на Балкану у плановима које је оспоравао значајан број савременика¹⁵. Поред тога, она су имала за циљ да подигну морал француских читалаца у тешким ратним тренутцима на Западном фронту. Српски случај је брзо изједначаван са путем на Голготи који је водио Ускрснућу, што је представљало упућивање на хришћанство, лако схватљиво од стране широке публике у Француској и у другим савезницама Антанте. Остала позивања на прошлост су произилазила из класичне француске културе XIX века: упућивање на Антику, на наполеоновске ратове, на традиционалну улогу

Француске на Истоку, на историју и обичаје балканских народа и њиховог свакодневног живота. Понекад, та француска сведочанства су упућивала на хуманитарно и ратно право у развоју крајем XIX и почетком XX века.

Прва сведочанства о српском повлачењу у Француској су објавиле новине¹⁶, у форми ратне репортаже, док је повлачење још трајало. У то време, радиотелеграфске комуникације од Србије ка Француској ишле су преко Црне Горе и Италије и нису биле сигурне. Због тога је током повлачења само један Барбијев чланак, датиран 20. новембра 1915. у Призрену, стигао у Париз и био објављен на насловној страници листа *Journal* који је у то време штампан у око 600.000 примерака. Објављен је у броју од 30. новембра 1915. под насловом „L'exode tragique raconté par un témoin“ („Трагични егзодус из угла једног сведока“) и са поднасловом „Un émouvant récit de notre envoyé spécial“ („Дирљива прича нашег специјалног дописника“) који су привлачили читаоце својом емотивном страном¹⁷. Тај текст је носио обележје „наставиће се“, али је наставак стигао у париске новине тек половином јануара 1916. Тек у Скадру је Барби поново успоставио телеграфску везу са својим новинама и наставио да извештава о својим кретањима и кретањима Срба на Јадранској обали. Пратио је Србе од Скадра до Драча на коњу и о томе сведочио у рубрици листа *Journal* „L'agonie de la Serbie“ („Агонија Србије“) текстом под насловом „Vers la côte de l'Adriatique“¹⁴ („Ка Јадранској обали“) у коме је акценат ставио на тешкоће терена и егзодуса који се с муком настављао кроз бласто и поплаве. Од свог доласка у Солун, након што је завршио повлачење преко Љум Куле, Охрида и Битоља, Динан је објавио у листу *Le Temps*, који је штампан у око 60.000 примерака и у ком је био потписан као специјални дописник, серију текстова под насловом „Les dernières semaines en Serbie“¹⁸ („Последње седмице у Србији“). У њима је резимирао своје свакодневне белешке за време повлачења које је називао „једном од најпотреснијих драма овог рата“¹⁹.